

Příspěvek ke kritice sociologické nauky hospodářské.

Jaromír Vlček.

Úvodní poznámka.

V 58. sv. III. řady revue „Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche“, Mnichov, 4. sešit, roč. 1934, uveřejnil Dr. rer. pol. Rudolf Streller, profesor národního hospodářství v Lipsku, studii „Der Begriff der Volkswirtschaft und das System der Volkswirtschaftslehre“. Článek nese charakteristické znaky sociologické orientace autorovy. Tak na př. zdůraznění společenského zájmu při vymezení předmětu poznání i metody poznání, způsob řešení otázky, zda národní hospodářství je hospodářstvím jednotným, preponderance subjektu na úkor obsahu hospodářství i samotná definice subjektu národního hospodářství a pod. To vše by ještě nečinilo článek obzvláště zajímavým. Co však jej příznivě odlišuje od průměru podobných studií, je pokus o noetickou fundaci autorova stanoviska. Výsledky, jichž Streller dosáhl, jsou zajímavé právě jako deriváty této fundace. Pokusíme se proto o podrobnou analýsu základních noetických předpokladů Strellerových a budeme se snažiti kriticky zachytiti růst jeho konstrukce národního hospodářství a systému národohospodářské vědy. Naším východiskem jest Englišova teleologická nauka národohospodářská, již pokládám u čtenářů tohoto časopisu za známou. Jinak odkazuji na *Englišovu* „Teleologii jako formu vědeckého poznání“ (Praha 1930). Buďtež zde nejprve však uvedeny základní myšlenky Strellerova pojednání.

I. Základní myšlenky.

Vývoj současné vědy určuje snaha po synthesi. V oboru národohospodářské vědy projevuje se tato snaha především pokusy spojití teoretickou a popisnou vědu národohospodářskou s národohospodářskou technikou (politikou) v jednotu. Zatím však je stav dnešní národohospodářské vědy tak neuspokojivý, že již nelze pojem „národního hospodářství“ vůbec definovati.

(1). Východiskem z nynějšího stavu vědy není ani pokus Alfreda

Ammon o synthesi shora uvedených věd v systému vědy o blahobytu národa „*Volkswohlstandslehre*“. Objektem jejím jest jako jednotka pojatý blahobyť členů národa. Věda, jež se jím zabývá, rozpadá se jednak v ryzí nauku o blahobytu národa, vědu to praktickou či lépe technickou, jež stanoví formu a obsah pojmu „tvorby blahobytu národa“, jednak v užitou vědu o blahobytu národa, jež má ukazovati prostředky k rozmnožení a možnosti k získání národního blahobytu, a posléze v teoretickou vědu národohospodářskou, jež ryze teoreticky, a to kausálně-příčinně, zkoumá zjevy směnného styku. Ammonovu pokusu možno vytknouti dílem, že staví na vadné definici blahobytu národa, neboť součet blahobytu jednotlivých členů národa se nerovná blahobytu národa, dílem, že teoretická věda národohospodářská nesouvisí logicky s ryzí a užitou vědou o národním blahobytu, a ani že není spojení mezi ryzí a užitou vědou o národním blahobytu. Nesplnil svůj úkol a zbyl z něho jen nový termín: *Die Volkswohlstandslehre*. (2—6). *Streller* uvažuje nyní o možnosti najítí východisko z dnešního neuspokojivého stavu národohospodářské vědy v pokusu nahraditi kausální teorii hospodářskou teorií teleologickou. Teleologické a normativní vědy mohou však dosáhnouti jen pouhého popisu, v němž se nám zjevy jeví býti soustředěnými k nějakému účelu. Lhostejno, zda vycházíme od subjektu volního nebo povinnostního, vždy mají tyto chtěné nebo povinné účely povahu jen soudů výběrových. Teleologické a normativní vědy jsou v jádře jen vědami historickými. Podle *Tillicha* přírodní vědy generalisují a dospívají tak k zákonům. Proti nim stojí jiná tvorba pojmů, jež sice uvádí jednotliviny ve vztah, ale nikoliv, aby jim dala zmizeti v generalisaci, ale aby tyto jednotliviny popsala. Takový vztah je vztahem následnosti. V pojem následnosti vkládáme časový moment, jenž však tu nemá úkolu pouhého prostoru, jako je tomu v zákonech, ale naopak je prvkem konstitutivním, tvoří historii — vývoj. V teleologickém a normativním způsobu nazírání nepoznáváme vztah mezi fakty, ale mezi „*Wollen*“ a „*Sollen*“. Nepoznáváme tedy skutečnost tak jak jest v čase, ale jak jest chtěna, resp. povinna nebo nechtěna a nepovinna. Není při tom lhostejno, zda účel, vzhledem k němuž je něco chtěno nebo povinno, hodnotím či nikoliv. V záporném případě povstávají popisy, jak nám je tvoří část právní vědy, kde není účel, na př. akciová společnost jako forma podnikání, hodnocen. Tato věda konstatuje jen: „Ježto zákonodárce tak tomu chce, musí býti při zakládání společnosti brán zřetel na to a ono“, aniž by však vypovídala o tom, zda

účel, jež zákonodárce sleduje svými normami, je oprávněný nebo rozumný. (7). Je nyní otázkou: Je věda o národním hospodářství myslitelná jako taková nehodnotící teleologická věda? Nebo jinak: Mohu viděti to, co chci poznávati, představují-li si zjevy jako chtěné? *Engliš* míní, že v národním hospodářství je vše orientováno k potřebě: Všechny národohospodářské jevy jsou chtěny, poněvadž je chtěn úkoj potřeby. Je tomu tak skutečně v hospodářství individuálním. V národním hospodářství se objevují již potíže: Tak hned otázka po subjektu potřeb, jichž úkoj je chtěn v národním hospodářství, otázka po výběrovém principu, volním subjektu národního hospodářství, dále problém představy konjunktur jako chtěných atd. (8). Nemůžeme však ani udati objektivní účel, jenž by nám mohl býti vodítkem. Blahobyť národa jím není, neboť není podmíněn jen geopolitickými podmínkami, ale především větší či menší skromností potřeb, zvykem a mravem národa. *Engliš*, *Spann*, *Stolzmann*, *Heymann*, každý z nich jmenoval jiný účel. *Engliš* ideál člověka, *Stolzmann* a *Heymann* svobodu. Ale právě v dnešní době se prokázala vratkost a proměnlivost obsahu těchto pojmů. Je ostatně metodickým pokleskem, že celý pojmový systém je vystaven takto na pojmu účelu, jenž leží za hranicemi národohospodářské vědy. Věda národohospodářská nemůže pronášeti soudů o účelu „ideálu člověku“ a „svobody“. Ale pak se upíná na účel jejími prostředky nepoznatelný. Nelze prokázati, že tyto účely jsou immanentními národním hospodářství. Není-li však možno ukázati objektivní účel národního hospodářství, padá tím i možnost fundovati ryzí vědu národohospodářskou jako vědu telologickou. Musí, alespoň pokud je popisem, se spokojiti se stanovením pouhé časové následnosti. Popisy účelové zabarvené, dávající účelu hodnotný akcent, jsou líčeními ve smyslu idealistické filosofie dění. (9). Základem každého idealistického pojetí je bezčasový normový systém, představující ideální stav, jež jest dosáhnouti. Není kriterií k stanovení pravého takového účelu. (10). V národohospodářské vědě nelze však tohoto pojetí upotřebiti již proto, že mu chybí celá řada pojmů jako „osud, rovnoprávný protivník“, bez nichž není možná vědecká deskripce hospodářská. Tyto pojmy zná realistické pojetí dějin, jež však musí míti bod, k němuž by vše vztahovalo, nositele dějin, něco, co by samo nebylo produktem dějin, ale stálo mimo ně. (11). *Bäumler* nalezl pro historii takový bod v národě jako biologické jednotce, *Streller* jej nalézá pro hospodářskou vědu popisnou v podobně animálně živé jednotce: v hospodářství jako životní

souvislosti (Lebenszusammenhang), životním společenství, osudu. Tento pojem národního hospodářství není libovolným, jako onen idealismus: ale odvozen ze skutečnosti. Chceme vědět, píšeme-li hospodářské dějiny, co je to „hospodářství“, jehož dějiny se vypisují. Je „Lebenszusammenhang, Wirtschaft“ takovou realitou, jakou je národ jako životní souvislost? Můžeme-li tuto otázku kladně zodpovědět, pak máme nalezen zkušební objekt naší vědy, jež nutno ještě přetvořit v předmět poznání, abychom mohli postavit proti nevědecké představě národního hospodářství exaktní pojem, určený co do obsahu i co do rozsahu. Získáme jej ze zkušebního předmětu abstrakcí, tím, že podrobíme zkušební objekt určitě uzpůsobenému pozorování, čili jinak, že ve zkušebním objektu pozorovaná data uvádíme v rozumný pořádek určený pozorovacím stanoviskem. Platnost tohoto pořádku pro skutečnost musíme si potom dodatečně ověřit. Pověsne můžeme říci o předmětu poznání národohospodářské vědy, že bude pojmem historicko-individuálním, neboť půjde o dějiny *určitého* národa, nikoliv o dějiny národa jako obecného pojmu. (12). Stojíme nyní před otázkou jak určit onen bod, z něhož jest pořádati skutečnost v historii národa, a jak zjistiti co je hospodářství a co nikoliv. Ve víru cen a množství zboží nelze seznati a priori nějaký pořádek. Nejdříve nutno stanovit jak ceny a množství zboží vzájemně souvisejí, neboť tvoří ústřední a podstatnou součást každého národního hospodářství. Nutno je proto zkoumati obecně, a teoretický systém takto získaný bude základem popisu národního hospodářství. Zejména jen podle příslušnosti nebo nepřislušnosti k systému můžeme rozhodnouti, zda jde o hospodářský, mimohospodářský nebo nehospodářský (nehospodárný?) zjev. Co je tímto systémem? Funkcionální systém teoretické vědy národohospodářské? Chceme znáti příčiny a účinky zjevů jako jsou úrok, mzda, renta, cena, peníze, jejich význam pro lidské soužití. (13). Člověk žijící ve společnosti vyvolává při úkoji svých subjektivních potřeb účinky, týkající se nejen ostatních jedinců, ale i celé společnosti. Je tomu tak ve všech oblastech života, znakem hospodářských je však směna. Zajímá nás jen směna sociálně účinná. Definice teoretické vědy národohospodářské proto zní: *Teoretická věda národohospodářská zkoumá společensky řízené směnné pochody, z nichž vznikají účinky pro společnost.* (14). S tohoto hlediska pozorováno poskytuje funkcionální teorie velmi málo: zjišťuje tendenci po vyrovnávání cen a vzájemnou spojitost všech cen. Neříká proč se utvářejí ceny určitým způ-

sobem a proč z cen vycházejí společensky důležité účinky. Funkcionální teorie — statika — poskytuje jen dílčí výsledky, jež přicházejí k dobru popisné vědě národohospodářské až prostřednictvím kausální teorie — dynamiky. Teprve když dynamika zpracovala staticko-funkcionální výsledky v kausální systém, můžeme je dále zhodnotiti v popisné vědě národohospodářské. Statika nemá bezprostředního spojení ani s deskripcí ani s národohospodářskou technikou. Teorie, jež by nám zodpověděla výše uvedené otázky, musí tedy býti kausální teorií. (15). Vědy dělíme na idealistické, kausální a historické. Dělítkem je poměr k jsoucnu. Idealistické vypovídají o pojmově nutném uspořádání jsoucna, kausální o vznikání jsoucna a historické o „byvším“ jako o pouhé časové následnosti. Účelem vědeckého poznání jest spatřovati v pozorovaných datech rozumný pořádek. (16). Pořádací princip pro historii nalézáme ve zkušenosti. Ze zkušenosti víme, který pořádek má smysl, a ze zkušenosti je tento pořádek pro nás přesvědčující. To proto, že jde o přehledný materiál, o lidi a osudy. V kausálních vědách jde o nepřehledný materiál a nemůžeme proto ze zkušenosti získati pořádací princip. K pořádání takového materiálu musíme získati nový princip, a to logický, z forem myšlení. V „pořádku“ spatřujeme obecnou výpověď, odpovídá-li potud zákonům našeho myšlení, že si souvislost nemůžeme jinak mysliti. Jen tehdy má pořádek pro nás ráz nutkavosti. Jest nyní důležitou otázkou: S kterého hlediska můžeme poznávati sled cen jako rozumný pořádek? Běží o to získati pozorovací bod pro teoretickou vědu národohospodářskou, z něhož bychom mohli viděti to, co viděti chceme. Hospodářství je předmětem zkušenostním a co takové vědeckému zpracování nepřístupné. Jen pojmově utvářené jsoucno jest předmětem poznání. Vědecké tvoření pojmů musí býti adekvátní formě jsoucna, jež vládne v té které skupině předmětů. Přetváření jsoucna děje se tehdy, když tvoříme z předmětu zkušenostního předmět poznání. (17). V zásadě se tak děje podle pravidel obecné logiky, t. j. základní věty logické jsou přenášeny na objekt za účelem dosažení výsledku. Potud leží v národohospodářské vědě, jako v každé jiné vědě, vědecký — nikoliv ale věcný — pozorovací bod mimo tuto vědu. Z tohoto bodu je možno dvojí pozorování: jednak dívati se na „Zvláštní“, jednak na „Obecné“. Chceme najíti kausální relace, a tyto nejsou nic jiného, než generalisace individuálních vztahů. Naše tvorba pojmů je generalisující, odpovídá tudíž požadavku, aby byla adekvátní formě jsoucna. To bylo pokud se týče vědeckého

stanoviska. Věcné stanovisko nemůže býti idealistické; nelze tudíž klásti za základ nějaký harmonický stav, stejně ne jakýkoliv normový systém. Věcné stanovisko musí ležeti ve zkušenostním předmětě, neboť každé stanovisko vně ležící značí, že celá soustava vztahů se táhne k vrcholnému pojmu, jsoucímu mimo dotyčnou vědu. Vezmeme-li za základ ideál člověka, díváme se na zkušenostní předmět z tohoto ideálu a náš předmět poznání jest utvářen tak, jak to odpovídá obsahu tohoto mimo-vědního pojmu. Ježto pak veškeré pojmy, s nimiž se setkáváme v systému, jsou již předem dány v předmětu poznání, je celý systém pojmů podmíněn tímto stanoviskem ležícím vně a nepoznatelným metodami hospodářské vědy. Vnější věcné stanovisko kausální leží v psyše člověka. Ta však je podmínkou nejen hospodářského jednání, ale všeho jednání vůbec. (18). Vycházejíce z ní nemůžeme tedy rozlišovati mezi zjevy hospodářskými a nehospodářskými. Psychologických pojmů můžeme užití jen jako pojmů pomocných. Nutno se postaviti do hospodářství, a to na trh, neboť ten je uvnitř hospodářství jediným možným stanoviskem. Funkcionální teorie není nám tu nic platná, poněvadž s jejího hlediska nelze viděti kausálních souvislostí. Kausální souvislosti lze jen tehdy stanoviti, pozorujeme-li hospodářství z bodů, jež si můžeme mysliti jako počínající nebo ukončující kausální řadu. V zásadě jsou jen dva takové body, konsum a produkce. Produkce jest tvorba výrobku, jenž docílí, resp. má docíliti na trhu nějakou cenu. Spotřeba je lidská činnost, jíž člověk na základě úplaty bezprostředně ukojuje svou potřebu. Rozhodneme se pro spotřebu, ježto pojem výroby je odvozen s hlediska trhu nebo konec konců s hlediska spotřeby, neboť zda něco je hospodářskou produkcí lze poznati až v okamžiku, kdy výrobek je prodán. (19). Bodem, z něhož hodláme pozorovati hospodářství, není však vlastní spotřeba — neboť ta leží mimo hospodářství —, ale okamžik, kdy zboží opouští hospodářství, aby jen jako statek plynulo do konsumu. Jde tedy vlastně o poslední trh, trh spotřebních statků. Hospodářství je souvislostí cen nebo, což je totéž, trhů, řídicích proud statků od výroby k spotřebě. Bod, na němž stojíme, představuje přítomnost, všechny ostatní trhy jsou trhy budoucích statků. Definovali jsme kausální souvislost jako pořadací systém „vzniku“. Z našeho bodu skutečně vidíme, co neviděla funkcionalní teorie — vznik statků. Ježto při našem systému předpokládáme určitě chování jednotlivých hospodářství, myšleme si tento systém jako sumu, souhrn, jednotlivých hospodářských jednání. (20). Mys-

líme-li si jej takto, nepřehlídíme skutečnost, že hospodářství se nám může jen tehdy jeviti jako rozumný, smysl mající pořádek, považujeme-li je za celek. Ale i suma, souhrn, může za určitých podmínek dávatí celek, totiž souhrnný strukturální celek. Vidíme-li s našeho hlediska pořádek, v němž jednání jednotlivých hospodářství se nám jeví jako „Generalursache“, pak musíme užiti pojmu celku, a to souhrnného. Nikoliv snad proto, že je tomu tak ve skutečnosti, ale poněvadž naše stanovisko vyžaduje takového pozorování. Hospodářství ani stát nejsou celkem, ve skutečnosti je celkem jen svět, Bůh. Tento pojem celku vede ale k mystice, nedovolující vědeckého poznání. (21). Ježto se však nemůžeme obejítí bez pojmu celku, musíme se uchýliti k pojmu celku jako úhrnu dílů, jenž má zcela určitou strukturu. Proti realitě strukturálních celků bývá namítáno, že nikdy z dílů nemůže vzniknouti celek. Staví se tu pouhý úhrn proti universálnímu celku a zapomíná se, že strukturální celek není již pouhým úhrnem. Strukturální celek můžeme definovati s Burkampem: Celek jest si mysliti jako novou jednotlivinu, tvořenou smysl majícím spojením jednotlivin. Tuto definici můžeme použiti i na hospodářství a smysl spojení spatřovati v tom, že činnost jednotlivého hospodářícího subjektu má jen tehdy smysl, pozorujeme-li ji v souvislosti s ostatními hospodářstvími. (22). Toto spojení se projevuje v cenách, jež netvoří jen spojovací článek, ale zaručují též pořádek v systému. V systému „vzniku“ se podle nich orientujeme stran „dříve“ a „později“. Určují zda je něco hospodářským či nikoliv. Tak na př. hospodářským stavem je takový stav, jehož existence má determinující vliv na ceny. Ceny dokonce tvoří i pouto mezi lidmi. Můžeme proto říci: *Objektem poznání teoretické vědy národohospodářské jest úhrnný celek, tvořený smysl majícím spojením individuálních hospodářství, tak jak se nám jeví, pozorujeme-li obecnou souvislost cen z trhu spotřebních statků.* — Tento cenový systém je i hledaným základem pro popis. Všechna data skutečnosti, jež na základě tohoto systému můžeme uspořádati, jsou hospodářskými jevy; vše, co tam nemůže býti vřazeno, je mimohospodářským. „Hospodářství“ není skutečným zjevem, hospodářstvím je vše, co tak nazýváme. Napřed je hospodářská věda a pak teprve hospodářství. Na základě uvedeného systému můžeme nyní definovati národní hospodářství jako národní životní společenství podmínované skutečností cen a ceny opět podmiňující. Toto je předmětem hospodářského popisu. Tím jsme však dospěli k synthese rozličných větví národohospodářské vědy: *Národohospodářská*

věda jako celek je historickou vědou, jejímž úkolem je popsatí národní hospodářství. (23.) Popis jeho může býti podán jen tehdy a jen tehdy můžeme získati ze skutečnostních dat rozumný, smysl mající pořádek, víme-li něco o kausální souvislosti cen a zboží. Stanoviti tyto kausální souvislosti a najíti tím pořádek pro ústřední oblast relací cen a kvant je věci teoretické vědy národohospodářské. Ta poskytuje národnímu hospodářství jakousi kostru, již přetvořiti v tělo s krví a životem je úkolem deskripce. Popis a teorie nestojí tedy vedle sebe jako dvě zcela odlišné vědy, ale teorie jest zapojena do deskripce, resp. jest její pomocnou vědou. Není-li dnes dosud teorie zcela se svůj úkol, je to tím, že stojí na počátku svého vývoje a zejména, že dynamika čeká ještě na svou formulaci. Neboť nikoliv samotná statika, ale statika s dynamikou tvoří hledaný systém vztahů cen a kvant zboží. Na teorii navazuje také národohospodářská technika, jež kausální souvislosti v technickém způsobu teleologicky přetvořuje. Podobný vztah mezi deskripcí a teorií se sice v ostatních vědách nevyskytuje, ale uvedené rozdělení vědy národohospodářské a spojení deskripce a teorie je vyvozeno ze samé vědy o národním hospodářství. Tento odlišný poměr je zvláštností národohospodářské vědy.

II. Pokus o kritiku Strellerovy nauky.

Streller dělí vědy na idealistické, kausální a historické. Dělitkem je poměr ku jsoucnu. Idealistické vědy vypovídají o uspořádání jsoucnu, kausální o „vznikání“, kdežto historické konstatují pouhou časovou následnost: „In den Kausalwissenschaften . . . handelt es sich um Aussagen über ein ‚Gewordensein‘. In den Idealwissenschaften sage ich: es ist so! In den Kausalwissenschaften: es ist so geworden! In den historischen Wissenschaften, um das noch anzumerken, endlich: es ist so gewesen!“ (16 l. c.). Máme zde in nuce obsaženu názorovou rozdílnost mezi teleologickou naukou a autorem. Předeseílám, že vědami idealistickými rozumí Streller i vědy teleologické a normativní (9—10, 18 a j.). Autor tedy zakládá svou tripartici na poměru ke jsoucnu, a to tak, že vědami kausálními rozumí ony, jež vykládají změny jsoucnu, kdežto vědy historické tyto změny jsoucnu rhapsodicky zachycují a vědy normativní s teleologickými vyslovují statické vztahy v empirickém jsoucnu. Tato konstrukce svědčí o autorově nepochopení pro podstatu teleologie a normativity, resp. vůbec pro noetické předpoklady, na nichž tyto jako formy vědeckého poznání byly etablovány. Vědy kau-

sální včetně historických vypovídají o světě myšleném jako prostě jsoucím. Rozdíl mezi vědami kausálními v pojetí Strellerově a vědami historickými spočívá v tom, že v oněch hledáme vztah určitého zjevu k zjevu jinému, jenž nám potom vysvětluje existenci zjevu prvního, a tento vztah konstruuujeme tak, že myšlenkový obsah nazíraný jako časově předcházející spojujeme co příčinu s myšlenkovým obsahem nazíraným jako časově následujícím — s účinkem, kdežto ve vědách historických, pokud se omezují na pouhou idiografii, spokojujeme se s pouhým stanovením časového pořadí. Rozdíl je stručně řečeno v tom, že jednou stanovíme nutnou následnost, kdežto po druhé jen pouhou následnost. Jinak lze vytknouti autorovi ještě, že rozsah pojmu historické vědy proti obvyklému pojetí příliš zužuje, neboť historické vědy nejsou jen pouhým popisem, jak má za to, nehromadí jen vedle sebe fakta, ale pořádají své myšlenkové obsahy tak, že hledí vyložití děj dějem. Pak se ovšem přiřazuje historie zcela ke kausálním vědám v užším smyslu. Na povaze historie jako kausální vědy nemění nic, ani když operuje s pojmem účelu, na př. válku vykládá účelem. Nevykládá v tom případě chtěné chtěným, ale nanejvýše chtěním chtěním, lhotejno zda chtěním psychofysického individua nebo společenské jednotky pojaté jako biologická jednotka. Jde opět o výklad děje dějem. Výklad chtěného chtěným by sice nesporně byl výkladem teleologickým, ale nikoliv již historickým, neboť teleologická teorie je statická, kdežto historie dynamická a nelze v ní nikdy abstrahovati od času. Naproti tomu předmětem poznávání věd teleologických a normativních, Strellerových věd idealistických, není, jak má za to, svět myšlený jako svět prostě existentní, ale myšlený buď jako chtěný nebo jako povinný. I tyto vědy snaží se pochopiti své poznatky, pořádají je, ale kořenem racionality není nutná následnost — kausalita, nýbrž u teleologie finalita (prostředek — účel, spojení hodnotným úsudkem teleologickým), u normativity logický důvod (platnost normy vyvozujeme z platnosti vyšší normy, stanovíme podmínky, jež norma nižší splňuje, jinými slovy z platnosti normy, z níž norma první logicky vyplývá). Tedy svět myšlený jako prostě jsoucí, ať již poznáván staticky či dynamicky, je předmětem poznání jen kausálních věd v širším slova smyslu, nikdy však věd teleologických nebo normativních, jak má za to Streller. S tímto stanoviskem, byť ne již tak zřetelně vyjádřeným, setkáváme se ještě na jiném místě, kde shodně s Tillichem¹⁾ praví: „Erfassbar ist das Sein aber nur, insofern es denkgeformt ist. Das reine Sein ist das wesens-

gemäß Unfaßbare, der Abgrund des Erkennens. Nur geformtes Sein ist Erkenntnisgegenstand. Die wissenschaftliche Begriffsbildung muß also der Seinsform adäquat sein, die in jeder Gegenstandsgruppe herrscht." (17). Jak patrně, i zde běží Strellerovi o poměr ku jsoucnu ať již staticky či dynamicky — ve smyslu Strellerově — nazíranému. Formou jsoucna míní zřejmě to, co bylo shora uvedeno, totiž zda jde o hledání funkcionálních stavů či o chápání změny nebo jen o pouhý popis. Další tvrzení autorovo: „Der Zweck aller wissenschaftlichen Erkenntnis ist es ja, letzten Endes in dem beobachteten Geschehen eine sinnvolle Ordnung zu sehen. Unsere Erkenntnisse dienen dazu, die Welt sinnvoll zu ordnen." (16), nevnáší příliš jasna do otázky po noetickém stanovisku autorově. Nehledě k tomu, že immanentním účelem vědeckého poznání je jen pravda a správnost, kdežto pořádání je jen jednou z pomůcek poznávání, rozumíme totiž již pod slovem pořádek roztrídění a zařadění pořádané materie mající určitý smysl. Musíme se proto tázati, zda ve výrazu „Eine sinnvolle Ordnung" máme spatřovati jen pouhý pleonasmus, jinak nezávadný, či zda uvedeným výrazem chtěl autor vytknouti zvláštní pořádek, pořádek rozumný, plánovitý. V tomto případě, předpokládáme-li, že poznávaná empirie jest rozumným pořádkem a naše teoretické poznávání že jen onen pořádek hledá, nemluvíme již o vědeckém poznávání vůbec, ale již o určitém členu vědní tripartice, o poznávání teleologickém. Představuji-li si svět, přírodu jako rozumný pořádek, plánovitou soustavu, mohu si jej mysliti jen jako chtěný. Potom však logicky nutně vyžaduje subjektu chtění, ať již tento subjekt nazveme jakkoliv. V kausální následnosti mohu spatřovati jen pořádek, dodávaný zkušenosti našim rozumem. Kausální zákony jsou zákony, jimiž vykládáme změny světa nazíraného jako existentního, a spojením příčina-účinek veškeré jevy tohoto světa pořádáme. Ale v pořádku takto vzniklém nikdy nemůžeme spatřovati rozumnost, plánovitost, volní subjekt, ale jen pouhou logickou nutnost. Díváme-li se na svět myšlený jako chtěný, jsou pro nás kausální souvislosti jako takové prostě neviditelné, nehledě k tomu, že kausální řetězce jsou logicky nutně nekonečné, kdežto teleologické nazírání světa ústí stejně nutně do Stvoření. Prohřešoval by se tu tedy autor nedůsledností vůči své původní thesi, že předmětem vědeckého poznávání je (jen) svět myšlený jako existentní, pokud tvrdí: „Auch

1) Paul Tillich, *Das System der Wissenschaften nach Gegenständen und Methoden*, Göttingen 1923, str. 12.

die Kausalgesetze sind Mittel einer solchen Ordnung: der Ordnung des Werdens" (16). Zdá se však, že svým výrazem „sinnvolle Ordnung" nemyslí plánovitost, nýbrž přece jen pořádek dávaný empirii naším rozumem, kdy nepřesně lze říci, že kauzální zákony jsou „prostředkem" ku vytvoření určitého řádu (t. j. kauzálního). Závažnějším je, že rozdíl mezi vědami kauzálními (přírodními) a historickými klade s Tillichem a Weddigem²⁾ na linii generalisace a individualisace, kde ryze generalisující kauzální teorie pozvolna přechází v individualisující historii — deskripci. (7.) Nelze pochopiti, proč při postupné individualisaci mizí mezi jevy existentně myšlenými kauzální spojení a vystupuje pouhý „Folge-Zusammenhang". Historie není nutně jen idiografií, naopak větším dílem je vědou kauzální v užším slova smyslu. Rozdíl mezi deskripcí a vědou kauzální v užším slova smyslu nespočívá v generalisaci a individualisaci, ale jen v tom, že jednou se omezíme na pouhý „Folge-Zusammenhang", kdežto po druhé stanovíme „Gesetz-Zusammenhang, Ursache-Wirkung-Zusammenhang". Strellerova nejistota v samém okruhu kauzálního myšlení mění se v pojmový chaos pokud se týče teleologického, resp. normativního způsobu nazírání. Tak hned na počátku uvádí jej do jistých rozpaků Ammonovo tvrzení, že teleologie je obrácená kausalita: „Während die Kausalität fragt: Gegeben ist eine Wirkung, welches ist die Ursache, die dieser Wirkung vorausgegangen ist?, fragt nach Ammon die Teleologie: Gegeben ist ein Zweck, was sind die Mittel, die zur Erreichung dieses Zweckes dienen? Die Sache wäre also so, dass die kausale Forschung die Wirkung kennt und nach der Ursache fragt, die Teleologie dagegen von einem bekannten Zweck austeht und Mittel zu seiner Erreichung sucht." (4.) Jde o otázku, jež byla již důkladně prodiskutována.³⁾ V podstatě lze říci, že v kauzálním nazírání můžeme jevy chápati jen jako nutně následné a nemůžeme viděti spojení prostředek — účel. Finální spojení patří k teleologickému nazírání. Ale i jinak můžeme prokázati, že teleologie není obrácenou kausalitou. Kausalita jako kořen racionality značí spojení dvou jevů, a to tak, že jeden je uváděn do vztahu k druhému jevu, jenž jev první vysvětluje, a to spojením formou logicky

²⁾ Tillich, 1. c. str. 22—23, Walter Weddigen: „Teleologische und technologische Wirtschaftsauffassung“, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, sv. 74 ř. III., roč. 1928.

³⁾ Karel Engliš, Teleologie jako forma vědeckého poznání. Praha 1930, str. 26 a další.

nutné následnosti, kde jev determinující předchází jev determinovaný. Leží tedy již v pojmu příčiny a účinku moment časový, jde o spojení dvou jevů, z nichž každý nutně leží v jiné časové rovině. Naproti tomu ve spojení účel — prostředek neleží nutně moment časový —, v teleologické noetice se nevyskytuje vůbec pojem času, a pokud bychom chtěli finální vztahy promítati do času, jeví se nám všechny jako články v téže časové rovině. Musíme ovšem zdůrazniti, že v teleologickém myšlení nejde o spojování chtění, ale chtěného, neboť psychické chtění můžeme spojovati jen kauzálně, a tu ovšem časový moment se nutně objeví. Chtění, chápané jakožto příčina, předchází časově chtění jakožto následku; chtění účelu předchází časově chtění prostředku. Kausalita vykazuje jako podstatný svůj znak pojem času. Ve finálním vztahu můžeme si však čas vůbec odmysliti.⁴⁾ Z toho plyne, že teleologie není obrácenou kausalitou již proto, že můžeme v ní zcela abstrahovati od pojmu času, což i v obrácené kausalitě je pojmově nemožné, nehledě k tomu, že pro kauzální spojení je podstatnou u r č i t á časová následnost (příčina — účinek), takže změnou této následnosti (účinek — příčina), přestává býti kausalita kausalitou . . . Posterius nemůže kauzálně determinovati časové prius. Pojem prospektivní příčiny chová v sobě logický odpor. Jako další odlišný znak možno vytknouti, že kauzální soudy nevykazují žádného vztahu k nějakému rozumnému subjektu, k logickému bodu přičetnosti. Naproti tomu u soudů teleologických se nutně jeví vztah k volnímu subjektu, u soudů normativních k subjektu povinnostnímu. Streller se k názoru, že teleologie je obrácenou kausalitou sice výslovně nepřipojil, přes to však bezprostředně po citovaném místě vyslovuje své základní stanovisko, totiž že vědy i idealistické (teleologické a normativní) vyjadřují jen vztah vůči jsoucnu: „Während wir also in der kausalen Betrachtung jede Erscheinung der Wirklichkeit als Wirkung erkennen, zu der wir die Ursache suchen, wissen wir in der Teleologie zunächst nicht, ob die beobachteten Erscheinungen Mittel sind im Verhältnis zu unseren gesetzten Zielen. Wir treffen an Hand unserer Zielsbestimmung erst eine Auslese aus den Daten der Wirklichkeit und sagen: Das ist

⁴⁾ Samozřejmě i teleologické vědy mohou si myšlenkové obsahy svých empirických poznatků představití jen v prostoru a pokud jde o děje jen v čase. Nám zde však nejde o rozbor obsahu poznatku, ale o rozbor finality jako kořenu racionality, o rozbor vztahů myšlenkových předmětů nazírání.

Mittel und das nicht! Und in diesem Ausleseverfahren liegt überhaupt das Wesen dieser Forschungsweise. (4.) . . . nicht auf dem kausalen Zusammenhang beruht das Wesen der Teleologie, sondern auf der Ausrichtung auf ein von einem Willen gesetztes Ziel. Die Grundfrage ist: Was ist gewollt? Die Teleologie stellt sich die Erscheinungen als „gewollt“ vor. Damit aber kommen wir wieder auf das Ausleseprinzip zurück, von dem ich bereits sprach: Welche Erscheinungen sind Mittel zur Erreichung eines „gesetzten“ Zweckes?“ (5.) Rozdíl mezi kauzalitou a teleologií je tedy podle autora v tom, že myšlenkové obsahy nazírané jako prostě existenční spojujeme jako příčinu a účinek, kdežto v teleologii z myšlenkových obsahů stejně existentně pojatých vybíráme ty, jež vzhledem k danému účelu se jeví jako jeho prostředky.⁵⁾ Zcela ve smyslu své definice idealistických věd chce si jevy představované jako chtěné a spojované jako účel a prostředek představovati současně i jako prostě jsoucí a v souvislosti s ostatními jevy kausálně nazíranými, t. j. podle něho teleologické vědy, jakožto vědy idealistické vypovídají o uspořádání jsoucna. To je ovšem nesprávné. Tím, že si obsah dříve myšlený jako existentní nyní myslím jako chtěný, vypadl rázem z oblasti kausálního nazírání, souvislosti s kausálním světem se staly pro mne neviditelnými, mohu spatřovati jediné finální souvislosti. Na tomto místě narážíme však již na jinou otázku, a to zda a pokud je si autor vědom rozdílu mezi vědami teoretickými a praktickými. Předem však věnujmež svou pozornost poměru věd teleologických k vědám normativním. A tu je pro Strellera charakteristickým směřování teleologie a normativity. Správně sice upozorňuje, že norma, jako taková nazírána povinnostním subjektem, je postulátem se stanoviska normového subjektu, tím však není přes opačné mínění autorovo založena totožnost obou skupin, nýbrž nanejvýše jen určitá sousednost. Streller vidí v teleologii a normativitě vlastně jedno a totéž („gewollten“ oder „gesollten“ Mittel (6) — „gewollten oder gesollten Ziele, — das Ziel, um dessentwillen gewollt oder gesollt wird“ (7) asi proto, že se domnívá, že oběma vědním skupinám je spojkou totožnost jejich poznatků, že jde jen o dvojitou různou nomenklaturu, jak o tom citovaná místa svědčí. Této totožnosti zde však není, změnou nazírání mění se zcela i vědní poznatky. Realita (danost — předmětost) nazírána jako exis-

⁵⁾ Je ovšem otázkou, zda Streller nerozumí svými slovy „Erscheinungen der Wirklichkeit“ pouze danost či předmětost. Viz Kallabovo pojetí skutečnosti (Diskuse Weyr—Kallab v Časopise pro právní a státní vědu 1935).

tentní není totožnou s realitou poznávanou jako chtěnou ani s realitou viděnou pod zorným úhlem normativního nazírání. Jen takto můžeme pochopiti, jak mohl autor vytvořiti kontradiční pojmy jakými jsou „povinný účel“, „povinný prostředek“. Nikdy nelze v normativním nazírání spatřiti účel a prostředek, nemohu viděti povinnou potřebu, užitečnost, povinný užitek a povinnou škodu, náklad, výnos atd., a stejně ovšem nemohu viděti v teleologickém nazírání povinnost. Proto by se dalo autorovi vytknouti, když praví, že postulát se stanoviska volního subjektu se může státi normou pro ostatní subjekty hospodářství (5), že s ryze teleologického nazírání nemůžeme viděti norem, povinností; právní řád stejně jako příroda tvoří obrazně řečeno pouze hranici prostoru, absolutní obmezenost prostředků, v němž se může hospodářství rozvíjeti. Normu jako úsudek vyslovující povinnost můžeme spatřiti jen v normativním nazírání. Autorovým hlediskem nutno vysvětlovati též časté zaměňování obou kořenů racionality. Tak se na příklad táže: „Warum müssen die Bürger Steuern zahlen?, oder: Warum ist Steuerzahlen gesollt? Weil der Ausgleich des Staatshaushaltes gesollt ist! Warum mus der Haushalt ausgeglichen werden? Weil der Gesetzgeber es so will!“ (5—6.) Tento příklad je skutečně charakteristickým pro to, jak autorovi splývá teleologie s normativitou. Mezi povinností platiti daně a povinností udržovati rozpočet v rovnováze není přece logického spojení. Platnost normy stanovící povinnost platiti daně nelze logicky vyvoditi z normy stanovící povinnost udržovati státní rozpočet v rovnováze. Není zde normové hierarchie. Streller ve skutečnosti pod pseudonormativním vyjadřováním vyslovuje teleologické spojení: placení daní je chtěno, ježto je chtěna rozpočtová rovnováha (což není správné: ukládání daní teleologicky plyne z obsahu ústředního účelu státního hospodářství, z ideálu člověka a národa). Nejenom to; povinnost udržovati rozpočet v rovnováze mu vyplývá z toho, že zákonodárce tak tomu chce. Důvodem platnosti normy nemůže nikdy býti chtění, tím přeskočil již do jiného nazírání, do světa postulátů, a táže se po vzniku normy. Nejvyšší norma čerpá svou platnost jen sama ze sebe, za ní nemůžeme již normativně jíti, naproti tomu všechny normy nižší odvozují svou platnost z ní (ovšem jen v témže normovém souboru). V zaměňování teleologie s normativitou má značnou úlohu i skutečnost, že autor nerozlišil normy ve smyslu normativní teorie od laického výrazu „norma“, jež kryje i maximy, poučky praktických věd, jež vesměs jsou pojmy teleologickými: „Eine solche normative

Wissenschaft — Ammons angewandte Volkswohlstandslehre, die eine „Ordnung von Normen“ sein soll — ist demnach keine Technik.“ (6). „Neben dieser „reinen Volkswohlstandslehre“ steht eine angewandte Wissenschaft, die die „Mittel“ der Wohlstandsvermehrung und die Möglichkeit des Wohlstandsgewinnungsprozesses aufzuweisen hat.“ (3), ač zřejmě jde o vědu praktickou (technickou). V šetření noetického rozdílu mezi normou a maximou nutno hledati důvod záměny kořenů racionality, neboť se mu redukuje na pouhou rozdílnost nomenklatury. Zmatek je stupňován i zaměňováním teoretických věd s vědami praktickými. Tak tvrdí, že teleologie vychází ze známého účelu a táže se po prostředcích k jeho dosažení. Stejného názoru je, když zamítá teleologii jako nezpůsobitou, aby vyložila národní hospodářství, protože předpokládá, že tato k poznávané empirii přistupuje nikoliv jen s formálnělogickou sítí, ale již s hotovou konstrukcí (9, 10, 18), z čehož dovozuje možnost jediné kauzální teorie jako nezaujaté. Tento názor pramení zřejmě z toho, že autor si neuvědomil rozdíl mezi teleologickými vědami teoretickými a praktickými. Vědy praktické hodnotí pozorovanou empirii vzhledem k účelu, jež si předem postavily a táží se po prostředcích k jeho uskutečnění. Naproti tomu však věda teoretická se netáže, jak soudí Streller: které jevy jsou chtěny vzhledem k účelu?, ale: vzhledem k jakému účelu jsou pozorované jevy chtěny?, což je ovšem něco podstatně jiného. Stejně totiž jako kauzální vědy přistupují k poznávané empirii s předpokladem kauzálního spojení pozorovaných skutečností právě tak teleologická teorie přistupuje k poznávané empirii s předpokladem finálního spojení pozorovaných jevů, nazíraných jako postuláty, a tedy konec konců s předpokladem podřízenosti všech pozorovaných jevů jedinému společnému účelu, jako s nutným předpokladem názoru, že poznávaná empirie je pořádkem. Otázka teorie tedy zní: Jaký musí míti ústřední účel obsah, abychom mohli pod něj jako prostředky podříditi celou poznávanou empirii? V této větě je obsažena i odpověď na námitku, jak ji vůči možnosti teleologické teorie formuloval Streller: „Nehmen wir als Bezugspunkt das „Ideal vom Menschen“, dann blicken wir unser Erfahrungsobjekt von diesem Ideal aus an, und unser Erkenntnisobjekt ist so gebildet, wie es dem Inhalt dieses außerwirtschaftlichen Begriffes entspricht. Da aber alle Begriffe, die in unserem System vorkommen, im Erkenntnisobjekt bereits vorgegeben sind, so ist das ganze Begriffssystem bedingt durch diesen außerhalb liegenden und mit

unseren Methoden nicht fixierbaren Standpunkt." (18). V jádře tato námitka zní: Teleologické poznávání musí vycházeti z účelu, neboť ten je pro ně logické prius. Ale vychází-li z účelu, potom hodnotí tímto účelem, a vidí jen to, co sklem tohoto účelu, jak si jej předem poznávající subjekt postavil, lze viděti. Pak však není vědou čistou, je zaujatou a nemůže tedy býti vědou teoretickou. Jenže předem si musíme uvědomiti, jaký je ten účel, který je logickým předpokladem teleologického chápání empirie. Teleologická teorie přistupuje k empirii se způsobem nazírání a s pojmovou výzbrojí teleologie. Myšlenkové předměty, jež získává tímto způsobem nazírání pořádá podle principu finality, t. j. aby je pochopila, vidí v nich prostředky a táže se po jejich účelu. Konstruuje tedy nad poznávanou empirii účelovou výstavbu, na jejíž vrchol umísťuje ústřední účel, z jehož obsahu poznávaná empirie, teleologicky nazíraná, vyplývá. Teleologická teorie, pokud chce svůj předmět pochopiti jako jednotný soubor, promítá do něj teleologický pořádek. Předpoklad teleologického pořádku jest skutečně logickým prius teleologické teorie, pořádek sám však jest teleologickou konstrukcí obsahovou (jen obsahový účel pořádá, nikoliv formální), jež svůj obsah čerpá z poznávané empirie. Ústřední účel teleologické teorie, jako logická abstrakce z konkrétních, bezprostředních účelů empirie viděné jako řady prostředků, odpovídá svým obsahem poznávané empirii, logicky ovšem jest obsah ústředního účelu prius. Kriteriem mezi teoretickou a praktickou vědou teleologickou jest, že teorie předpokládá cizí hodnotné úsudky jako předmět svého poznání, kdežto praktická věda hodnotné úsudky tvoří. Hodnotné úsudky jsou předmětem vědy teoretické, ale obsahem praktické. (Pokračování přístě.)